

**BLAGOSLOVITEV KAPELE IN PARKA SPOMINA IN OPOMINA V
KAMNIŠKI BISTRICI**

Besedila nagovorov

**BLAGOSLOV KAPELE I PARKA SJEĆANJA I OPOMENE U
KAMNIŠKOJ BISTRICI**

Teksti nagovora

**BLAGOSLOVITEV KAPELE IN PARKA
SPOMINA IN OPOMINA V KAMNIŠKI BISTRICI
BESEDILA NAGOVOROV**

**BLAGOSLOV KAPELE I PARKA SJEĆANJA I
OPOMENE U KAMNIŠKOJ BISTRICI
TEKSTI NAGOVORA**

BLAGOSLOVITEV KAPELE IN PARKA SPOMINA IN OPOMINA V KAMNIŠKI
BISTRICI

BLAGOSLOV KAPELE I PARKA SJEĆANJA I OPOMENE U KAMNIŠKOJ BISTRICI

BESEDILA NAGOVOROV

TEKSTI NAGOVORA

Uredila / Uredili: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik

Prevod / Prevod: Duška Težak

Izdalo / Izdalo: Društvo Demos na Kamniškem

KAMNIŠKA BISTRICA, 13. JUNIJA / JUNA 2015

Spoštovani!

Zbrali smo se na svetem kraju, a tudi kraju človeške groze in tragike, ob kapelici sprave, da bi umili krivdo in spravili srca. Lani smo blagoslovili zemljo za Park spomina in opomina Kamniška Bistrica, da bi letos po 70 letih v čast vsem žrtvam druge svetovne vojne in povojnega revolucionarnega nasilja iz kamniške in komendske občine, ki počivajo v do zdaj prikritih grobiščih, ob spominskem sakralnem objektu, urejenem v ekumenskem duhu, lahko povezali srca v tihi prošnji za odpuščanje in mir; žrtvam v častni spomin, živim v spravi opomin.

Slovesnost so pripravili: Občina Kamnik, Združenje Otkričemo istinu – Dušan Niklanović iz Budve v Črni gori in Društvo Demos na Kamniškem.

V naši sredi je veliko gostov iz Črne gore. Da bi slovesnost lažje in hitreje potekala, smo pripravili to brošuro z govori v slovenskem in črnogorskem jeziku.

Obred blagoslovitve, ki ga je zasnoval akademik dr. Janez Juhant, bodo opravili: cetinjski nadškof in črnogorsko-primorski metropolit dr. Amfilohije Radović, ljubljanski nadškof in metropolit msgr. Stanislav Zore in škof Evangeličanske cerkve augsburške veroizpovedi v Republiki Sloveniji gospod Geza Filo.

Slavnostni govornik bo Vlado Niklanović, ki bo obudil svoje spomine na dogajanje v Kamniški Bistrici pred 70 leti. S pesmijo bo blagoslovitev spremljal Mešani pevski zbor Odmev pod vodstvom pevovodkinje Ane Smrtnik.

Marjeta Humar

Kot očitavec iz tega tragičnega obdobja v maju leta 1945 se spominjam dolge kolone pešcev in konjskih vpreg (te niso bile kaki kmečki vozovi, temveč kočije in zapravljički, ki so jih takrat uporabljali za prevoze ljudi višjih slojev), ki se je kmalu po končani vojni vila skozi glavne kamniške ulice od Šutne proti Grabnu, v kateri so bili samo starci, ženske in veliko otrok vseh starosti. Na čelu kolone je hodil pravoslavni paroh v značilnem oblačilu in z dolgo brado in glasno molil (verjetno) rožni venec, saj je imel v rokah velik lesen rožni venec, kolono pa so obkrožali partizani s puškami v rokah. Veliko meščanov je stalo v špalirju pred hišami na robu pločnika in nemo opazovalo žalostni sprevod. Tudi moji starši so sklicali nas otroke in nas postavili v špalir, očitno z namenom, da smo bili priče tega dogodka. Verjetno bi vse to kot šestletni otrok pozabil, če ne bi oče izrekel nepozabnega stavka: »Zapomnite si, otroci, vse te revčke bodo pobili.« Prav tedaj je mimo peljal zapravljiček, na sprednjem sedežu je sedel starec, poleg je sedela mlajša ženska z majhnim otrokom v naročju, ob njej pa je stal fant moje starosti. Spogledala sva se, njegov brezizrazni pogled vidim še danes.

Tone Stele

Poštovani!

Okupili smo se na svetom mjestu, ili mjestu užasa i ljudske tragedije, oko kapele pomirenja, kako bi oprali krivicu i pomirili srca. Prošle godine smo blagoslovili zemlju za Park sjećanja opomene u Kamniškoj Bistrici, ove godine, nakon 70 godina, u čast svim žrtvama drugog svjetskog rata i poslijeratnog revolucionarnog nasilja u opštinama Kamnik i Komenda, koji leže u do sada skrivenim grobnicama uz sakralni spomenik, uređenom u ekumenskom duhu koji može povezati srca u tihom zahtjevu za pomilovanje i mir; u čast sjećanja na žrtve i živima u podsjetnik izmirenja. Svečanost su organizovali: Opština Kamnik, Udruženje Otkrićemo istinu – Dušan Niklanović iz Budve u Crnoj gori i Društvo Demos na Kamniškem.

Da bi se svečanost lakše i brže odvijala, pripremili smo ovu brošuru sa govorima u slovenačkom i crnogorskom jeziku.

Blagoslov će obavljati: cetinjski nadbiskup i crnogorsko-primorski mitropolit dr. Amfilohije Radović, ljubljanski nadškof i metropolit msgr. Stanislav Zore i škof Evangeličanske crkve augsburške vjeroispovijesti u Republici Sloveniji gospod Geza Filo.

Časni govornik će biti Vlado Niklanović koji će oživjeti svoje uspomene na događaje u Kamniškoj Bistrici prije 70 godina. Blagoslov će pratiti pjesme Mješovitog hora Odmev pod vodstvom Ane Smrtnik.

Marjeta Humar

Kao svjedok ovog tragičnog perioda maja 1945 godine, se sjećam kolone pješaka i kola sa konjima (koji nisu bili kao seljačka kola, nego kočije i kola, koji su se koristili za prevoz ljudi viših slojeva), koja se ubrzo nakon završetka rata vila kroz glavnu kamnišku ulicu od Šutne prema Grabnu, u kojoj su bili samo starci, žene i mnogo djece svih uzrasta. Na čelu kolone je išao pravoslavni paroh u tipičnoj odjeći i sa dugom bradom i glasno molio (vjerojatno) brojanicu jer je u rukama imao veliku drvenu brojanicu, kolonu su okružili partizani sa oružjem u rukama. Mnogi građani su stajali u redu pred kućama na ivici trotoara i tiho posmatrali tužnu povorku. Čak i moji roditelji su zvali našu djecu i stavljali nas u dvostrukom nizu, očigledno sa namjerom da smo svjedoci ovog događaja. Vjerojatno bi sve to kao djeteta od šest godina zaboravio, da nije otac izgovorio nezaboravnu rečenicu: »Zapamtite djeco, sve ove jadničke će pobiti.« Upravo tada su mimo prošla kola, na prednjem sjedištu je sjedio starac, pored njega mlada žena sa malim djetetom u naručju, pored nje je stajao dječak mojih godina. Pogledali smo se, njegov bezizražajni pogled vidim i danas.

Tone Stele

Kazalo / Sadržaj

G. MARJAN ŠAREC, ŽUPAN OBČINE KAMNIK.....	1
G. MARJAN ŠAREC, GRADONAČELNIK.....	3
G. MAG. IGOR PODBREŽNIK, PREDSEDNIK DRUŠTVA DEMOS NA KAMNIŠKEM.....	5
G. M. SC. IGOR PODBREŽNIK, PREDSEDNIK DRUŠTVA DEMOS NA KAMNIŠKEM.....	7
MSGR. STANE ZORE, LJUBLJANSKI NADŠKOF IN METROPOLIT.....	9
MSGR. STANE ZORE, LJUBLJANSKI NADŠKOF I MITROPOLIT.....	11
MSGR. DR. AMFILOHIJE RADOVIĆ, CETINJSKI NADŠKOF IN ČRNOGORSKO-PRIMORSKI METROPOLIT.....	13
MSGR. DR. AMFILOHIJE RADOVIĆ, ARHIEPISKOP CETINJSKI I MITROPOLIT CRNOGORSKO-PRIMORSKI.....	15
G. VLADO NIKLANOVIĆ.....	17
G. VLADO NIKLANOVIĆ.....	21
G. KRSTO NIKLANOVIĆ, ZDRUŽENJE OTKRIĆEMO ISTINU – DUŠAN NIKLANOVIĆ.....	26
G. KRSTO NIKLANOVIĆ, UDRUŽENJE OTKRIĆEMO ISTINU – DUŠAN NIKLANOVIĆ.....	29

G. MARJAN ŠAREC, ŽUPAN OBČINE KAMNIK

Spoštovani visoki gostje, spoštovane občanke in občani!

70 let je minilo od zmage nad fašizmom in nacizmom, končala se je druga svetovna vojna, ki je pustila trajne posledice mnogim rodovom. Milijoni pobitih, ranjenih, preseljenih, izseljenih in mučenih v taboriščih smrti in zaporih. Vse to v imenu ideologij, ki sta želeli izbrisati druge narode z obličja zemlje. Ker nasilje vedno rodi novo nasilje, je bila naša zemlja takoj po koncu vojne prepojena z novo krvjo, vloge so se zamenjale. Moramo se zavedati, da to nikakor ni slovenska posebnost, to se je dogajalo po vsej Evropi. Ne prikazujemo Slovenije v slabši luči, kot si zasluži. Državo in narod sestavljamo ljudje. Ljudje pa nismo nezmotljiva in popolna bitja in nikoli ne bomo.

Na kraju, kjer smo danes, so svojo pot končali pripadniki vojska, ki so se znašle na napačni strani zgodovine, misleč, da imajo pravo poslanstvo. Današnja slovesnost nima in ne sme imeti namena opravičevati njihovih medvojnih dejanj, jih rehabilitirati ali kakorkoli spreminjati njihovo vlogo v zgodovini. Kdor pričakuje to, so njegova pričakovanja napačna.

Danes gre za izpolnjevanje naloge biti človek. Slovenci veliko damo na urejanje grobov svojih bližnjih. To ni težko. Težje, skoraj nemogoče, pa postane vprašanje pokopavanja nasprotnika. A v Kamniku to zmoremo. Današnji dan bo zapisan v zgodovino kot dan, ko smo svojcem ubitih omogočili dostojno slovo.

Kot predstavnik mlajše generacije sem ponosen, da smo prestopili ovire, ki jih ni bilo malo. Objekt je lep, sodi v okolje, predvsem pa je soglasno sprejet od vseh sodelujočih. Občina Kamnik bo z današnjim dnem okolje, kjer smo pogledali resnici v oči in bili sposobni priznati zgodovinski madež. Sprava je čustveno dejanje, ki se ga ne da doseči z dolgimi razpravami, prisiljenimi okroglimi mizami in obtoževanjem druge strani. Sprava se je v mnogih srcih ljudi že zgodila, a so posamezniki v slovenski politiki zaradi doseganja kratkovidnih ciljev vse pokvarili. Sprava je postala zlorabljen pojem. Leta 1990 sta si v roke segla Milan Kučan in Alojzij Šuštar. Zmogla sta to, kajti vedela sta, da nihče ni brez greha. Velik zgled za današnjo politiko.

Lahko bi veliko govoril o težavah, trudu in zaslugah posameznikov, a ne bom. Objekt, ki stoji na tem mestu, govori sam zase. Zahvaljujem se vsem, ki ste kakorkoli sodelovali pri izvedbi obeležja in s svojim znanjem, voljo, predvsem pa finančnimi sredstvi omogočili ekumensko srečanje in pietetno dejanje. Zavedajmo se preteklosti, dobrih in slabih stvari, a delujmo za prihodnost. Predvsem se trudimo za mir, kajti vojna zbudi v človeku najslabše nagone. Naj nikoli več ne pride do tega, da bi brat moril brata v imenu tujih ideologij in interesov.

Hvala.

G. MARJAN ŠAREC, GRADONAČELNIK

Uvaženi gosti, poštovane građanke i građani!

70 godina je prošlo od pobjede nad fašizmom i nacizmom, okončan je drugi svjetski rat, koji je ostavio trajne posljedice na mnoge generacije. Milioni ubijenih, ranjenih, raseljenih, deportovanih i mučenih u logorima smrti i zatvorima. Sve to u ime ideologije koje su željele izbrisati druge narode sa lica zemlje. Budući da nasilje uvijek rađa nasilje, naša zemlja je bila odmah nakon rata natopljena krvlju, uloge su se zamijenile. Moramo biti svjesni, da ovo nije slovenačka posebnost, to se događalo po cijeloj Evropi. Ne prikazujmo Sloveniju u lošijem svjetlu nego što zaslužuje. Država i narod su sastavljeni od ljudi. Ljudi nismo nepogrešiva i savršena bića i nikada nećemo biti.

Na mjestu gdje se danas nalazimo, završili su svoj put pripadnici vojska, koji su se našli na pogrešnoj strani istorije, misleći, da oni imaju pravu misiju. Današnja svečanosti nije i ne smije imati za cilj, da opravdava njihove ratne aktivnosti, da ih rehabilituje ili na bilo koji način mijenja njihovu ulogu u istoriji. Onaj ko to očekuje, njegova očekivanja su pogrešna.

Danas ispunjavamo zadatak biti ljudsko biće. Slovenci posvećuju puno pažnje uređenju grobova svojih najmilijih. To nije teško. Teže, gotovo nemoguće, postaje pitanje sahranjivanja protivnika. A u Kamniku to možemo. Ovaj dan će biti upisan u istoriji kao dan, kada smo omogućili rodbini ubijenih dostojanstven oproštaj.

Kao predstavnik mlađe generacije, ponosan sam što smo prešli prepreke, kojih nije bilo malo. Objekat je lijep, uklapa se u okolinu i jednoglasno je prihvaćen od strane svih učesnika. Opština Kamnik će sa današnjim danom biti okruženo u kojem smo istini pogledali u oči i bili u stanju priznati istorijsku grešku. Pomirenje je emotivni čin, koji se ne može postići kroz duge rasprave, prisilne okrugle stolove i optuživanje druge strane. Pomirenje se je u mnogim srcima ljudi već desilo, ali pojedinci u slovenačkoj politici radi ostvarivanja kratkovidnih ciljeva su sve pokvarili. Pomirenje je postao zloupotrebljen koncept. 1990. godine su se rukovali Milan Kučan i Alojzij Šuštar. Bili su u stanju za to, jer su znali, da niko nije bez grijeha. Odličan primjer za današnju politiku.

Mogli bi puno govoriti o problemima, trudu i zaslugama pojedinaca, ali neću. Objekat, koji stoji na tom mjestu, govori sam za sebe. Zahvaljujem svima, koji su na bilo koji način učestvovali u izradi spomenika, i sa svojim znanjem, voljom, a posebno sa finansijskim sredstvima omogućili ekumenski susret i pijetetno djelo. Budimo svjesni prošlosti, dobrih i loših stvari, a radimo za budućnost. Iznad svega, težimo miru, jer rat budi u čovjeku najgore nagone. Neka se nikada više ne desi, da brat ubije brata u ime tuđih ideologija i interesa.

Hvala

G. MAG. IGOR PODBREŽNIK, PREDSEDNIK DRUŠTVA DEMOS NA KAMNIŠKEM

Park spomina in opomina Kamniška Bistrica, točka evropskega civilnodružbenega in medverskega dialoga

Današnje stanje duha v naši državi je žal še kako povezano z dogodki med drugo svetovno vojno in še posebej z dogodki, ki so sledili v dneh takoj po njenem koncu. Danes vemo, da so se takrat zgodili zločini revolucionarne strani, ki jo je vodila najbolj zavržena sla po ubijanju vseh njenih nasprotnikov. Tudi tistih, ki bi nasprotniki morda postali šele v neki daljni prihodnosti. Šlo je za utrjevanje revolucionarne oblasti, ki se še danes skuša prikazati kot maščevanje poražencem v državljanski vojni, a se je žal takšno utrjevanje oblasti za slovenski narod končalo kot izguba številnih dragocenih življenj po koncu vojne leta 1945.

Smo v globoki krizi vrednot, ki bi nas morale kot narod in posameznike združevati. To se nam je zgodilo, ker so več stotisočim žrtvam nerazumnega revolucionarnega divjanja odrekli pravico do groba. Odrekanje pravice do groba pa je zavržno dejanje, ki žali dostojanstvo posameznika in skupnosti, zato kot nevidni rak duše in duha razkraja cel narod. Naša rana je tako globoka, da je komajda moč še zaznavati njeno usodnost. Krivda pa ne bremeni samo tistih, ki so morili ter umorjene desetletja zamolčali; pač pa tudi nas vse, ki smo obmolknili za dolga desetletja in niti danes na ves glas ne zahtevamo, da dobijo pobiti grobove in njihove duše najdejo zasluženi mir.

V Društvu Demos na Kamniškem se združujemo tisti, ki smo takoj po osamosvojitvi Slovenije rekli, da je čas, da pokopljemo vse mrtve, da označimo vsa mesta pobojev in vsa grobišča, da začnemo iskati resnico, ki je skupna vsem, da bo mogoče odpuščanje, ki bo skozi sočutje v človeku počasi vodilo do sprave. Rekli smo tudi, da moramo ta žalostna dejstva naše zgodovine poznati, jih deliti z drugimi ter se iz njih naučiti, da ob prvi skušnjavi spet ne podivjamo.

Spoštovani, ves čas smo bili prepričani, da je bila naša pot prava. Spominjamo se naših skromnih začetkov, ko so bila označena in začasno zavarovana vsa takrat znana prikrita grobišča, tudi ta v Kamniški Bistrici. Sledil je popis žrtev druge svetovne vojne v takratni občini Kamnik. To je bilo obsežno in občutljivo delo, opravili pa so ga številni prostovoljci, ki so s svojim prizadevanjem in natančnostjo prispevali k vrnitvi dostojanstva pokojnim, njihovemu večnemu miru ter ohranjanju miru in sprave med nami. Sledila so leta, ko duh časa ni bil več naklonjen tem plemenitim ciljem. Pred dvema letoma pa je dozorelo spoznanje, da se čas izteka, pričevalci odhajajo, z njimi pa odhaja v pozabo vedenje o poveljnih grozodejstvih. Tudi narava je pripomogla, da so mnoga grobišča postala neprepoznavna.

V Društvu Demos na Kamniškem smo sprejeli program dela z naslovom Pravica do groba, s katerim želimo pomagati, da se uredijo vsa vprašanja, povezana z množičnimi prikritimi grobišči žrtev poveljnih pobojev na Kamniškem, osrednjo pozornost pa smo namenili dolini Kamniške Bistrice.

Naš program sta podprli država in občina. Dojeli smo, da je dozorel čas, zahtevna naloga pa je bila lahko uresničena, ker se je oblikovalo široko partnerstvo: Združenje Otkrićemo istinu – Dušan Niklanović, Komisija vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč, Direktorat za invalide, vojne veterane in žrtve vojnega nasilja pri Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS, Občina Kamnik, Agrarna skupnost Meščanska korporacija, združenji Ob lipi sprave ter Resnica in sočutje. Naša skupna prizadevanja in rezultati našega dela, ki jih danes predstavljamo širši javnosti, so lahko primer dobre prakse in spodbuda drugim slovenskim okoljem, da se lotijo reševanja vprašanj prikritih grobišč.

Še posebej izpostavljam prispevek naših črnogorskih prijateljev iz Združenja Otkrićemo istinu – Dušan Niklanović. Prav njim gre zahvala, da danes, 70 let po koncu druge svetovne vojne, blagoslovljamo kapelico, zgrajeno v ekumenskem duhu, posvečeno vsem žrtvam revolucionarnega nasilja v Kamniški Bistrici. Blagoslovljeni Park spomina in opomina Kamniška Bistrica s kapelico naj postaja točka evropskega civilnodružbenega in medverskega dialoga ter opomin, da se je treba vselej in povsod upirati nečloveškosti.

Zahvalo izrekam vsem, ki ste s svojim prispevkom pomagali izpolniti osnovno civilizacijsko dolžnost, da zamolčane mrtve vrnemo skupnosti, kamor po naravnem in duhovnem redu tudi sodijo, prostore njihove smrti pa primerno označimo kot kraj kolektivnega spomina in opomina.

G. M. SC. IGOR PODBREŽNIK, PREDSEDNIK DRUŠTVA DEMOS NA KAMNIŠKEM

Park sjećanja i upozorenja Kamniška Bistrica, tačka evropskog civilnodruštvenog i međureligijskog dijaloga

Današnje stanje duha u našoj državi nažalost je još uvijek povezano sa događajima za vrijeme drugog svjetskog rata, a posebno sa događajima u danima poslije njega. Danas znamo, da su se tada dogodili zločini sa revolucionarne strane, a vodila jih je potreba po ubijanju svih neistomišljenika ali i onih, koji bi to možda nekada postali. Utvrđivanje vlasti, koje se još i danas pokušava pokazati kao osveta poraženim tokom rata, je za slovenski narod značilo žrtvovati veliki broj dragocjenih života u periodu poslije završetka rata 1945. godine.

Nalazimo se u dubokoj društveni krizi vrijednosti, koja bi nas kao narod i pojedinca morala ujedinjavati. To nam se događa, jer je već od sto hiljada žrtava ostalo bez groba i oduzimanje prava na grob vrijeđa dostojanstvo pojedinca i društva i kao rak rana duše i duha razgrađuje cijeli narod. Naša rana je tako duboka, da je teško razumjeti njenu sudbinu. Krivica ne optužuje samo ubojice i one, koji su naređivali ubistva, već sve nas, sve nas, koji smo ušutjeli za dugi niz godina i niti danas na sav glas ne zahtjevamo, da ubijeni dobiju grobove i njihove duše nađu zasluženi mir.

U društvu Demos na Kamniškem se udružujemo svi, koji smo odmah po osamostaljivanju Slovenije rekli, da je vrijeme, da pokopamo sve mrtve, da obilježimo sva mjesta smrti i sve grobove, da počnemo tražiti istinu, koja je zajednička svima, kako bi omogućili oproštaj i preko razumjevanja polako oprostili. Mislimo, da moramo te žalostne činjenice naše istorije poznavati, podijeliti jih sa drugima i iz njih naučiti, kako ne bi prvom prilikom ponovo podivljali.

Poštovani, cijelo vrijeme smo bili sigurni, da je naša put prava. Sjećamo se naših skromnih početaka, kada su skrivi grobovi bili samo označeni i privremeno osigurani, uključujući i ova u Kamniškoj Bistrici. Slijedio je popis žrtava drugog svjetsko rata u tadašnjoj Opštini Kamnik. To je bio velik in osjetljiv posao, na kojem su radili dobrovoljci, koji su svojim trudom i preciznošću doprinjeli vraćanju dostojanstva pokojnim, njihovom vječnom miru in održavanju mira i pomirenja među nama. Slijedile su godine, kada duh vremena nije bio naklonjen našem plemenitom cilju. Prije dvije godine je sazrela spoznaja, da vrijeme bjesomučno prolazi, svjedoci odlaze, sa njima v zaborav odlazi i grozna istina o poslijeratnim zločinima. Sama priroda se je pobrinula, da su mnogi grobovi postali neprepoznatljivi (zub vremena, oluje in druge vremenske nepogode).

U društvu Demos na Kamniškem smo usvojili program rada sa naslovom Pravo do groba, sa kojim želimo pomoći za uređenje svih pitanja, koja su povezana sa grobovima žrtava poslijeratnog

ubijanja na području Kamnika. U našem programu centralno mjesto pripada dolini Kamniške Bistrice.

Naš program je podržala država i opština. Shvatili smo, da je sazrelo vrijeme za ispunjenje tako velikog i odgovornog zadatka, oko kojeg se je okupio veliki broj partnera: Udruženje Otkrićemo istinu – Dušan Niklanović, Komisija Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja prikrivenih grobova, Direktorat za invalide, ratne veterane i žrtve ratnog nasilja u okviru Ministarstva za rad, porodicu, socialna pitanja i iste mogućnosti, Sklad kmetijskih zemljišta i šuma Republike Slovenije, Opština Kamnik, Agrarna skupnost Meščanska korporacija, udruženja Ob lipi sprave i Resnica in sočutje. Naši zajednički interesi i rezultati našeg rada, koje danas predstavljamo široj javnosti, su primjer dobre prakse i poticanja drugih dijelova Slovenije za rješavanje pitanj skrivenih grobova.

Posebno ističemo doprinos črnogorskih prijatelja i udruženja Otkrićemo istinu – Dušan Niklanović, upravo njima se zahvaljujemo, da danas, 70 godina po završetku drugog svjetskog rata, blagoslovimo kapelu izgrađenu u ekumenskom duhu, posvećenu svim žrtvama revolucionarnog nasilja u Kamniškoj Bistrici. Blagoslovljeni Park sjećanja i upozorenja Kamniška Bistrica s kapelicom želimo, da postane mjesto evropskog civilnodruštvenog i međuvjerskog podsjećanja, da se treba uvijek i svugdje uprijeti nečovječnosti.

Zahvaljujem se svima, koji su na bilo koji način pomogli ispuniti osnovnu civilizacijsku obavezu, da zatajene mrtve vratimo društvu, tamo gde po prirodnim i duhovnim vrijednostima pripadaju, prostore njihove smrti označimo kao kraj kolektivnog sjećanja i upozorenja.

MSGR. STANE ZORE, LJUBLJANSKI NADŠKOF IN METROPOLIT

Spoštovani!

Zbrani smo v čudoviti katedrali Kamniške Bistrice. Obdajajo jo prepadne stene Kamniških Alp, krasi jo bujna rast gozdov, polni pa jo vršanje vetra v krošnjah in žvrgolenje ptic.

V to katedralo, ki je Stvarnikovo delo, smo postavili sveto znamenje naše vere in odrešenjskega upanja. Danes smo ga blagoslovili. To smo morali narediti. Nujno potrebno je bilo zaradi vseh tistih, ki so bili maja in junija leta 1945 tukaj sistematično pomorjeni, ker so bili napoti režimu, ki je hotel imeti neomejeno oblast in je revolucijo izpeljal do brezobzirnega konca. Zato so v času, ko so se narodi po Evropi hvaležno oddihovali od dolgoletne brezumne morije, te gozdove napolnili drugačni zvoki. V tisti pozni pomladi je v tej dolini in po tolikih drugih krajih prišlo do silovitega protislovja: ko se je vse odelo v prazničnost novega življenjskega kroga, je ta dolina postala kraj smrti tisočev.

Najhuje je, da teh smrti uradno sploh ni bilo. Običajno človekovo rojstvo in smrt zapišemo v matične knjige. Posameznikovo življenje zato ne obstaja samo toliko časa, dokler ga je sposoben zadržati spomin drugih ljudi, ampak je zabeleženo tudi v dokumentih. Vsi ljudje, ki se jih danes spominjamo na tem svetem kraju njihove smrti, pa so bili samo rojeni. V matične knjige je bil vpisan samo datum in kraj njihovega rojstva. Nihče pa ni zapisal ne datuma, ne letnice in ne kraja njihove smrti. To pa pomeni, da tudi pokopani niso bili. Vsi ti ljudje, bratje in sestre, niso imeli groba.

Še več, tudi tisti, ki so bili na tak ali drugačen način priče njihove smrti ali vsaj priče njihove zadnje poti na morišče, so bili prisiljeni molčati. Bolečé dogajanje od taborišča v Kamniku na eno izmed morišč v kamniški okolici – samo v Kamniški Bistrici jih je šest – so morali nositi zakopano v sebi kot nočno moro, ki je ne prekine nobeno jutro, ki je ne razblini noben sončni vzhod.

Ker teh smrti ni bilo in zato tudi grobov ni smelo biti, tega kraja ni označevalo nobeno znamenje. Zanj se ni smelo vedeti. Zato se ob njem ni ustavil korak, na njem ni bilo dovoljeno prižigati sveč in ga ne okrasiti z rožami. Na njem je rasla trava in Bog sam, ki se ne uklanja nobenemu človeškemu redu in nobenemu režimu, je na njem sadil cvetje, nad njim prižigal sonce in nad njim jokal v dežju. Človeških solz tukaj ni smelo biti, saj tega kraja ni bilo. In koliko je bilo takih krajev po naši domovini. Koliko je bilo zamolčanih, zatajenih smrti in zatajenih grobov.

S postavitvijo in blagoslovom kapelice na tem kraju izpolnjujemo temeljno zahtevo človečnosti. Ljudje imajo pravico do groba. Do njega imajo pravico mrtvi in do njega imamo pravico živi. Najprej tisti, ki so jim bili najbližje, njihovi svojci, njihovi sorodniki. Potem pa tudi vsi ostali, ki

hočemo našo zgodovino, ki je ni bilo, ker je ni smelo biti, pa je po tolikih desetletjih s presunljivim krikom brezen in jam stopila pred nas in nas nagovorila, sprejeti za svojo. Pretresljiva je misel, ki jo je leta 2011 v nagovoru ob evropskem dnevu spomina na žrtve totalitarizmov izrekel pokojni akademik profesor dr. Jože Trontelj: »Spoštljiv odnos do pobitih je kot posebno močno moralno načelo vsajen v našo kulturo, v začetke človeške civilizacije ... Ne bo nam odpuščeno, če bomo ta del naše zgodovine ... izrinili iz naše zavesti ... To bo še zadnje hudodelstvo nad pobitimi, krivica, ki jo bo zagrešil današnji rod Slovencev.«

Sveto znamenje na tem in na vseh drugih grobiščih, ki še čakajo nanj, je eden od korakov, s katerimi tem grobiščem in mrtvim v njih vračamo besedo, ki jim je bila z zamolčano in zatajeno smrtjo vzeta. Ta beseda bo nujno pripeljala do resnice, resnica pa bo klicala po pravičnosti. Zadnje dejanje teh korakov bo sprava, ki bo zacelila bolečo razdeljenost našega in drugih prizadetih narodov.

Mi pa moramo, spoštovani bratje in sestre, istočasno stopiti na pot odpuščanja. Odpuščanje je namreč nujno potrebno, če hočemo brez sovraštva hoditi po poti resnice in pravičnosti. Trdno sem namreč prepričan, da je velika večina na tem mestu in povsod drugod, kjer so jih morili, umirala z mislijo na Boga in njegovo usmiljenje. Na Boga in njegovo usmiljenje pa ne moreš misliti s sovraštvom in maščevanjem v srcu. V spoštovanju njihove smrti tudi mi stojimo ob njihovem grobišču z mislijo na Boga in njegovo usmiljenje.

Zato prosim usmiljenega Boga, naj vse, ki ležijo pomorjeni v tej dolini in drugod po Sloveniji, sprejme k sebi. Usmiljenega Boga prosim, naj se usmili vseh, ki so te zločine povzročili; njihovih srce naj se dotakne s kesanjem, da bodo lahko postali svobodni. Usmiljenega Boga prosim, naj navdihuje vse nas, da bomo ob spoštovanju vseh pomorjenih mogli in hoteli stopati po poti resnice in pravičnosti k spravi. Amen.

MSGR. STANE ZORE, LJUBLJANSKI NADŠKOF I MITROPOLIT

Poštovani!

Okupili smo se u veličanstvenoj katedrali Kamniške Bistrice. Okružena je strmim stijenama Kamniških Alpa, ukrašena bujnim šumama, dopunjuje je vihor vjetra u krošnjama i cvrkuti ptica.

U ovoj katedrali, koja je rad Stvoritelja, postavili smo sveti znak naše vjere i nade za spas. Danas smo ga blagoslovili. To smo morali uraditi. To je bilo neophodno, zbog svih onih, koji su bili u maju i junu 1945 ovdje sistematski ubijeni, zato što su bili smetnja režimu, koji je želio imati neograničenu vlast i je revoluciju izveo na nemilosrdan način. Stoga, u vrijeme, kada su narodi Evrope zahvalno odahnuli od godina besmislenog klanja, ove šume su ispunili drugačiji zvukovi. U tom kasnom proljeću u toj dolini i mnogim drugim krajevima je došlo do žestokih protivrječnosti: kada je sve bilo u znaku praznične atmosfere novog života, ova dolina je postala mjesto hiljadu smrti.

Najgore je, da zvanično ove smrti ne postoje. Obično je, da ljudsko rođenje i smrt upišemo u matične knjige. Prema tome, život pojedinaca ne postoji samo toliko vremena, koliko je u stanju da ga zadrži sjećanje drugih ljudi, nego je također zabilježen i u dokumentima. Svi ljudi, kojih se danas sjećamo na ovom svetom mjestu njihove smrti, samo su bili rođeni. U matičnim knjigama su upisani samo datum i mjesto rođenja. Niko nije zapisao niti datum, niti godinu, niti mjesto njihove smrti. To znači, da nisu niti sahranjeni. Svi ovi ljudi, braćo i sestre, nisu imali grob.

Šta više, čak i oni, koji su bili na bilo koji način svjedoci njihove smrti ili barem svjedoci njihovog zadnjeg puta u smrt, bili su prisiljeni na šutnju. Bolna događanja od logora u Kamniku do polja smrti u okolini Kamnika – samo u Kamniški Bistrici ima ih 6, morali su nositi u sebi kao noćnu moru, koju ne prekida niti jedno jutro i koju ne otjera niti jedan izlazak sunca.

Zato što tih smrti nije bilo, niti grobova nije moglo biti, niti ovo mjesto nije bilo označeno. Za njega se nije smjelo znati. Zato se na njemu nije zaustavljao korak, nije bilo dozvoljeno, da se zapale svijeće i ne ukrašava sa cvijećem. Na njemu je rasla trava, i samo Bog, koji se ne povlači pred nijednim ljudskim redom i nijednim režimom, je posadio cvijeće na njemu, nad njim zapalio sunce i iznad njega plakao u kiši. Ljudskih suza ovdje nije smjelo biti, jer ovoga mjesto nije bilo. A koliko je bilo takvih mjesta po našoj zemlji? Koliko je bilo sakrivenih, zatajenih smrti i zatajenih grobova?

Postavljanjem i blagoslovom kapele na ovom mjestu izvršavamo osnovni zahtjev čovječanstva. Ljudi imaju pravo na grob. Za njega imaju pravo mrtvi i za njega imamo pravo živi. Prvo, oni koji su im najbliži, njihove porodice i njihova rodbina. Onda i svi ostali, koji želimo našu istoriju, koje nije bilo, jer je nije smjelo biti, pa nam se obratila nakon toliko desetljeća sa potresnim krikom

ponora i pećina, da je usvojimo kao svoju. Potresna je misao, koju je izgovorio preminuli akademik prof. dr. Jože Trontelj 2011. godine u obraćanju na Evropski dan sjećanja na žrtve totalitarizma: »Poštovan odnos prema ubijenim je kao posebno jak moralni princip, usađen u našu kulturu, u početke ljudske civilizacije ... Neće nam biti oprošteno, ako ovaj dio naše istorije ... izbacimo iz naše svijesti ... Ovo bi bio posljednji zločin na pobijene, nepravda, koju bi učinila današnja generacija Slovenaca.«

Sveti znak na ovoj i svim ostalim grobnicama, koje još čekaju na njega, je jedan od koraka, sa kojima tim grobnicama i mrtvim u njima vraćamo riječ, koja je bila ušutkana i negiranjem smrti oduzeta. Ova riječ će nužno dovesti do istine, istina će pozvati pravednost. Posljednji čin ovih koraka će biti pomirenje, koje će ozdraviti bolne podjele našeg i drugih pogođenih naroda.

Ali mi, draga braćo i sestre, moramo istovremeno krenuti na put praštanja. Oprost je vrlo važan, ako hoćemo bez mržnje hodati putem istine i pravde. Čvrsto sam uvjeren u činjenici, da je velika većina, na ovom mjestu i šire, gdje su ih ubijali, umirala sa mislima na Boga i njegove milosti. Na Boga i njegovu milost ne možeš misliti sa mržnjom i osvetom u srcu. U poštovanju na njihove smrti i mi stojimo na njihovim grobovima sa mislima na Boga i njegove milosti.

Zato molim milostivoga Boga, da sviju, koji leže ubijeni u ovoj dolini i na drugim mjestima u Sloveniji, uzme sebi. Milostivoga Boga, molim, da se smiluje na sviju, koji su izazvali ove zločine; njihovih srca neka se dotakne pokajanjem, tako da mogu postati slobodni. Milostivoga Boga molim, da nas sve podstakne, da uz poštovanje svih ubijenih možemo i hoćemo ići putem istine i pravednosti prema pomirenju. Amen.

MSGR. DR. AMFILOHIJE RADOVIĆ, CETINJSKI NADŠKOF IN ČRNOGORSKO-PRIMORSKI METROPOLIT

Via Crucis

Minilo je 70 let, odkar je to področje, ta dežela Slovenija postala »mesto lobanje« – Golgota, s katere odmevajo besede Križanega: »Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo« (Lk 23,34). Kakor so na Kristusovi Golgoti vsi bili in ostali pri svojih dejanjih, tako je vedno in povsod, tudi danes: križani Kristus, ki izgovarja te besede in se žrtvuje za življenje ljudi, desni skesani razbojnik in levi morilec, Juda, ki »izdaja pravo kri«, Pilat, ki si umiva roke v krvi pravičnih, cerkveni dostojanstveniki s pismouki, starešinami in farizeji, ki kričijo in rjovejo: »Križaj ga!« in »Če si Božji sin, stopi s križal!« (Mt 27,40–41).

Tukaj so skupaj z ostalimi sedemdesetimi duhovniki črnogorsko-primorske metropolije ubili tudi dr. Luko Vukmanovića, profesorja cetinjske teološke fakultete in gimnazije, brata znamenitega jugoslovanskega revolucionarja Svetozarja Vukmanovića – Tempa. V spominu je ostalo, da sta skupaj z Brankom, stričevim bratom, brala Brate Karamazove Dostojevskega. Svetozar in Branko sta se po branju opredelila za Ivana Karamazova, Luka pa za Aljošo. Ideologija Ivana Karamazova, za katerega ni ne nesmrtnosti ne Boga in je zato vse dovoljeno, je postala zastava naših revolucionarjev tako v Črni gori kakor tudi v Sloveniji. Tukaj umrli mučenik Luka, pristaš Aljoše Karamazova, je v eni od svojih izjav zapisal: »Legije demonov so nahranile jezne množice naše nesrečne levičarske mladine. Vznemirila jih je fantastična in nora ideja – ideja Kirilova, glavnega junaka romana Dostojevskega Besi: on ubija samega sebe, da bi dokazal, da ni Boga ... Tako tudi naši sodobniki težijo k revolucionarnemu uničenju sebe in človeštva.«

Ta Aljoša se je skupaj s svojim metropolitom, sobrati duhovniki, z množico Črnogorcev in deset tisoči ljudi iz drugih krajev tedanje Kraljevine Jugoslavije povzpел na svojo Golgoto tukaj v Sloveniji. Pregarjan od nacifašističnega poboževanja krvi in zemlje na eni strani in titoistično-boljševističnih razrednih bojev na drugi strani je tukaj z nekoliko sto tisoč drugimi dobil svoje razpelo in smrt. Leva in desna lažna mistika »teles in krvi« kot novega božanstva je triumfirala na tem slovenskem kraju lobanje. Slepno razredno sovraštvo kot temelj nove družbene ureditve, utemeljene na uboju Boga in s tem tudi na očetomoru in bratomoru, je poželo svoj krvavi davek.

Danes so poraženi ne samo tisti, ki so pred sedemdesetimi leti krenili na to pot brez povratka, ampak tudi tisti, ki so jih neusmiljeno preganjali samo zato, da so jih preganjali in uničevali, in so tukaj v Sloveniji napolnili preko šeststo množičnih grobišč, in to po koncu druge svetovne vojne.

Ta spominska kapela na tem križevem potu (*Via Crucis*), na kraju Golgote, in molitveni obred, ki ga izvajamo, sta poziv potomcem tako levega in desnega razbojnika glede na krvave Kristusove

rane in tukaj nedolžno umrlih za njegovo ime tako k streznitvi in ozdravljenju vseh brez razlike od mračnega podzemlja kajnovskega bratomornega sindroma te grešne protibožje usode, ne samo našega, ampak celotnega človeškega rodu.

Zaradi slepila te in take duhovne in duševne pomračitve zavesti in brezumja pozaba zla in zločinov ne more biti zdravilo. Resnično zdravilo sta le prebujena zavest in globoko spoznanje in priznanje, da ni ničesar svetejše in pomembnejše, ne na nebu ne na zemlji, od Golgotske ljubezni, ki se žrtvuje za življenje ljudi, in od človeka brata, saj nam je vsak človek brat in večni sobrat.

Te večne resnice in spoznanja ni mogoče doseči brez kesanja, brez vzajemnega odpuščanja in pomiritve vseh. Prav tako tudi brez vsečloveške izkušnje pridobljenega vedenja, da zlo in sovraštvo nikoli nista nikomur prinesla dobrega in še vedno ne prinašata – tako na osebni kakor tudi na splošni ljudski ravni.

MSGR. DR. AMFILOHIJE RADOVIĆ, ARHIEPISKOP CETINJSKI I MITROPOLIT CRNOGORSKO-PRIMORSKI

Via Crucis

Прошло је седамдесет година од кад је ово мјесто, ова земља Словенија постало ”мјесто лобање” – Голгота, са које одјекују ријечи Распетога: ”Оче, опрости им, јер не знају шта чине” (Лк. 23, 34). Као и на Христовој Голготи, као и свагда и свуда, као и данас, сви су били и остали на своме дјелу: Распети Христос, Који изговара ове ријечи, и Који се жртвује за живот свијета, десни покајани разбојник и лијеви убица, Јуда који ”издаје крв праву”, Пилат који пере руке у крви праведника, првосвештеници са књижевницима, старешинама и фарисејима који кличу са масом и хуле: ”Распни га!” и ”Ако си Син Божији, сиђи с крста!” (Мт. 27, 40-41).

Овдје је, заједно са осталих седамдесет свештеника Митрополије црногорско-приморске убијен и др Лука Вукмановић, професор Цетињске богословије и гимназије, брат знаменитог југословенског револуционара Светозара Вукмановића Темпа. Остало је запамћено да су њих двојица, заједно са Бранком, братом од стрица читали ”Браћу Карамазове” Достојевског. Светозар и Бранко су се по читању опредјелили за Ивана Карамазова, а Лука – за Аљошу. Идеологија Ивана Карамазова, за кога нема Бога и бесмртности, па је зато све дозвољено, постала је застава наших револуционара, како у Црној Гори, тако и на ширим свесловенским просторима. Овдје пострадали свештеномученик Лука, следбеник Аљоше Карамазова записао је у једној својој бесједи: ”Легиони демона нахранили су душу наше несрећне љевичарске омладине. Успалила их једна фантастична и луда идеја – идеја Кирилова, главног јунака романа Достојевског ”Зли дуси”: он убија самог себе да докаже да нема Бога... Тако и наши савременици хрле револуционарном самоуништењу себе и човјечанства.”

Овај Аљоша, заједно са својим Митрополитом и сабраћом свештеницима и бројним народом из Црне Горе, као и са десетинама хиљада људи из других крајева ондашње Краљевине Југославије, попео се на своју Голготу, овдје у Словенији. Прогоњен нацифашистичким обоготворењем крви и тла, с једне стране, и титоистичко-бољшевичким обоготворењем класне борбе, с друге стране, доживио је овдје, са неколико стотина хиљада других – своје распеће и смрт. Лијева и десна псеудомистика ”тијела и крви”, као новог божанства, тријумфовала је на овом словеначком ”мјесту лобање”. Слијепа класна мржња, као основа стварања новог друштвеног поретка, утемељеног на богоубиству, а тиме и на оцеубиству и братоубиству – пожњела је своју крваву жетву.

Данас су поражени не само они који су кренули, прије седамдесет година, на овај ”пут без повратка”, него и они који су их бездушно гонили и све оно ради чега су их прогонили и уништавали и ради чега су напунили оvdје у Словенији преко 600 масовних гробница, крајем Другог свјетског рата.

Ова спомен капела, на овом *Via Crucis*, на мјесту Голготе, и молитвени спомен који вршимо, представљају позив потомству и лијевог и десног разбојника, на цјеливање ране Христове и оvdје невиних пострадалих за име Његово, као истовремено и на отрежњење и исцјјељење, свих без разлике, од мрачног подземља каиновског братоубиственог синдрома, тог греховног антибожног усуда, не само нашег, него свеукупног људског рода.

Од сљешила овог и оваквог духовног и душевног помрачења савјести и безумља, заборав зла и злочина не може бити лијек. Истински лијек је једино пробуђена савјест, и дубоко сазнање и признање да од голготске Љубави која се жртвује за живот свијета и од брата човјека, а сваки човјек нам је брат и вјечни сабрат, нема ничег светијег и важнијег ни на небу ни на земљи.

Ту вјечну истину и сазнање није могуће стећи без покајања, без узајамног праштања и помирења свих. И без свечовјечанским искуством стеченог знања: да зло и мржња никада и никоме нису донијели добра и не доносе, како на личном, тако и на свеопштем људском плану.

G. VLADO NIKLANOVIĆ

Pomen in posvetitev spominske kapele

Spoštovane dame in gospodje, žalujoči zbor, potomci razsutih kosti v blagoslovljeni slovenski zemlji! Moje ime je Vlado Niklanović. Rodil sem se 1.7.1924 v majhni vasi Blizikuće, občina Budva, Črna gora. Moji starši, oče Djuro in mati Milica, sta bila rojena leta 1899 in sta se zgodaj pri svojih 21 letih poročila, leta 1920, in v šestih letih dobila štiri sinove: Mitra, rojenega leta 1921, Toma leta 1923, mene leta 1924 in Dušana, najmlajšega, leta 1926.

Moj ded Krsto Niklanović je ta čas živel v Carigradu, današnjem Istanbulu v Turčiji, in delal kot visoki uradnik British Company Loyd, kjer se je tudi upokojil leta 1928 in se po 48 letih vrnil k svoji družini v Blizikuće. Tudi moj oče Djuro je veliko časa preživel v Carigradu, zato je lahko z osmimi svojimi sorodniki sprejel za tisti čas zelo mamljivo ponudbo za selitev v Kanado. Junija 1926, ko je bil moj brat Dušan vsega dva meseca v plenicah, je oče Djuro s skupino osmih Paštrovičev zapustil svoj rojstni kraj, da bi poiskal boljše in srečnejše življenje v daljni Kanadi. Oče je, ko se je odpravil na dolgo pot, načrtoval, da bo svojo soprogo in štiri sinove pripeljal k sebi v Vancouver, Britanska Kolumbija. Na žalost se njegova želja ni izpolnila. Moja mati je ostala in vzgajala štiri sinove, stare od dveh mesecev do petih let. Sreča je bila, da se je ded Krsto dve leti po odhodu očeta Djura vrnil iz Istanbula in je družini materialno pomagal. Poleg njega je bila desna roka moje mame tudi teta, ki smo jo kot otroci vsi klicali druga mati.

Naša družina je tradicionalno privržena imenu in poreklu, iz katerega izviramo. Od rane mladosti so nas vzgajali v narodni tradiciji, zato smo v tistih burnih časih po kapitulaciji kraljevine Jugoslavije 1941. leta ostali zvesti kralju in domovini.

Moja starejša brata, Mitar, star 20 let, in Tomo, star 18 let, leta 1941 nista bila mobilizirana v vojaško službo, najbrž zaradi hitre kapitulacije kraljevine Jugoslavije, tako smo se 6. aprila, ko se je začela druga svetovna vojna in je bila po petnajstih dneh naša domovina okupirana, vsi znašli v domači hiši.

Danes, v 91. letu svojega življenja, sem zelo ganjen, ker mi je pripadla dolžnost, da vas vse pozdravim in se vam zahvalim za prisotnost pri posvečenju te spominske kapelice nad kostmi umorjenih pred 70 leti. Kolikor mi moje fizične in psihične zmožnosti glede na leta dovoljujejo, bom vseeno kot priča spregovoril o dogodkih slovenske krvave pomladi maja 1945. leta.

Na dan družinskega praznovanja (Mitrov dan, 8. november) 1944. leta smo se vsi štirje bratje pridružili enotam s področja Grahova, Boke Kotorske, Budve in Svetega Štefana, ki so se premikale v smeri Bar–Ulcinj proti Skadru v Albaniji. Bili smo pripadniki četniškega gibanja, kakor se je takrat

imenovala kraljeva vojska v domovini. V Skadar bi morale priti vse ostale enote iz Črne gore pod poveljstvom majorja Pavla Djurišića, da bi potem čez Albanijo šli v Grčijo v sestavu zavezniške osme armade.

Naše enote so prišle na področje Skadra 12. novembra in namesto načrtovane poti v Grčijo je prišel ukaz, da se vrnejo v Črno goro, na področje Podgorice. Do spremembe je prišlo zaradi objave, da se bodo deli osme zavezniške armade izkrcali na našo obalo na področje Dubrovnika – Metković.

Po najavi zaveznikov, da se pripravlja odprtje fronte v Dalmaciji, je komandant četniških enot Črne gore vojvoda Pavle Djurišić ukazal vsem enotam, da se zberejo na področju Podgorice in Zete. Medtem ko so se enote zbirale na določenem mestu, so prihajale grozne vesti o ubojih tistih, ki so ostali v svojih hišah. Po odhodu četnikov proti Skadru s področja Grahova so partizani 23. in 24. oktobra ubili 157 nedolžnih ljudi, ki so ostali na svojih domovih. Skupina, ki se ni hotela vrniti iz Skadra v Podgorico, se je odločila, da se vrne domov. Na poti med Barom in Petrovcem v mestu Buljarica so jo prestregli partizani. 24. 11. 1944 so jih likvidirali pod obzidjem starega Bara.

Ta uboj nedolžnih ljudi samo zato, ker so pripadali drugi strani, je iz njihovih domov in ognjišč dvignil mnoge intelektualce različnih poklicev, starejše ljudi, žene in veliko nepolnoletnih otrok ter skoraj vso duhovščino črnogorsko-primorske metropolije na čelu z metropolitom Joanikijem Lipovcem.

8. decembra 1944 se je začel Veliki beg ali Zlobna pot enot četniškega gibanja Črne gore pod poveljstvom vojvode Pavla Djurišića, članov nacionalnega sveta, duhovščine črnogorsko-primorske metropolije v dolgem neoboroženem sprevodu proti mestu Rudo v Bosni.

V majhno gorsko mesto Rudo smo po 28 dneh težke in naporne poti, ves čas v dežju in snegu, prišli na večer Kristusovega rojstva – božič. Po kratkem odmoru in ko je bilo končno potrjeno, da ne bo zavezniškega izkrcanja, je bil ukazan premik čez Bosno v zelo težkih razmerah, brez vsega, kar je potrebno, v dotrajani obleki in obutvi, v smeri Han Pjesak–Vlasenica–Kladanj in naprej proti širšemu območju Majevice. Na tej težki poti in v nenormalnih razmerah je mnoge enote še dodatno pestila epidemija tifusa. Zaradi težkega stanja je poveljstvo ukazalo kratek predah na območju Majevice zaradi počitka in velikega števila ranjenih in bolnih. Ta počitek, od pet do šest dni, je bil usoden in opozorilo na težko katastrofo, ki se je bližala zaradi pomanjkanja vsega, kar je potrebno, zlasti zdravil in streliva. V noči med 6. in 7. marcem 1945 je dramo 700 težkih ranjencev in napol mrtvih tifusarjev na hitro rešila partizanska Šesta liška divizija in življenje je šlo naprej. Kljub nadčloveškim okoliščinam so se begunci premikali naprej proti planini Motajica in Lijevča polju.

Nepojasnjeno pa je ostalo, kako je pri prehodu reke Vrbas v trikotniku med Vrbasom in Savo na Lijevča polju prišlo do zastoja in so bile vse naše enote obkoljene. Epilog drame na Lijevča polju

so razpletli ustaši, Nemci, dukljanski Črnogorci Sekule Drljevića in partizani. Drama je bila rešena tako, da so bili pobiti vsi ranjenci in bolniki.

Prvi polk, ki sem mu pripadal, edina še regularna vojaška enota, se je 6. maja 1945 na Jurijevo uspel prebiti skozi obroč ustašev in čez Gorjance (Žumberak) prispel na območje Slovenije (Krško). Na slovensko ozemlje so celo pred 6. majem z vseh strani prihajale kolone raznih vojska in civilistov, kar je povzročalo nered in kaos na vseh straneh.

9. maja, ko je Nemčija kapitulirala, se je naša enota, še vedno brez večjih izgub, znašla na železniškem križišču (Zidani Most). Tukaj se je zbralo nešteto skupin in kolon tistih, ki so bežali pred partizanskimi enotami in iskali zaščito in rešitev tako, da so šli na zahod proti zahodnim zaveznikom. Zidani Most je bil samo začetek likvidacij, ki so se zgodile na območju Slovenije. Naša enota, ki sploh ni bila več videti kot vojaška, se je v zgodnjih jutranjih urah 10. 5., najbolje rečeno obesila na tovorno kompozicijo, ki se je premikala proti Celju. Z železniške postaje v Celju se je naša skupina odpravila zahodno proti Ljubljani v nameri, da se srečamo z Angleži. Med potjo proti Ljubljani so bile ponekod izobešene tako britanske kot ameriške zastave, zato smo pričakovali hitro srečanje z njimi.

Našo skupino so pred mestom Kamnik ustavili slovenski partizani in tam smo morali predati orožje, ker z njim nismo smeli skozi mesto.

Utrujeni, lačni, razcapani in napol bos, z dotrajano obutvijo smo se premikali po kamniških ulicah in se po dveh do treh kilometrih po izhodu iz mesta ustavili na ravnini, obkroženi s hrastovim gozdom, da se odpočijemo. Nič več ni bilo ne položaja ne frontne črte. Čeprav smo bili daleč od svojih domov, ampak svobodni, smo bili srečni zaradi vesti, ki je krožila po Sloveniji, da je vrhovni komandant partizanskih enot maršal Tito razglasil abolicijo, po kateri je prepovedano vsako ubijanje, da bodo kaznovani samo zločinci in se lahko svobodno vrnemo na svoje domove. In tako smo se mi Paštovići, srečni, ker smo preživeli Golgoto, zbrali, da bi se skupaj odločili, kako in kam naj gremo. Vse to so počeli tudi vsi ostali in iskali končno rešitev vojne drame, ki se je za nas končevala na širokem območju pod gorskim masivom Triglava in Karavank.

Drugi dan taborjenja v bližini mesta Kamnik je v poznih popoldanskih urah prišla tretja partizanska divizija pod poveljstvom generala Sava Burića in takoj obkolila naše taborišče. Niso izgubljali časa, ampak so takoj poklicali sedemdeset ljudi. Te so izločili, ostale pa so nas pod močno stražo odvedli v Kamnik na prostor stare tovarne Titan, obdan z bodečo žico. Ko je bila naša kolona na poti proti Kamniku oddaljena do tri kilometre, smo zaslišali rafale mitraljeza iz smeri, od koder smo odšli, in takoj smo vedeli, da so sedemdeset poklicanih po kratkem postopku brez sodišča in pravice likvidirali.

Področje stare tovarne, kamor so nas privedli, je bilo, verjamem, zapolnjeno še z drugimi skupinami, ker se je tu znašlo tri ali celo več tisoč »sovražnikov«, kakor so nas imenovali.

Naslednje jutro so prišli politični komisarji, da opravijo popis: priimek, ime in leto rojstva. Takoj, ko so bili sezname izdelani, so ukazali, da se ločijo vsi stari do 20 let, vsi čez 20 let pa ostanejo. Ker sem že bil v 21. letu, sem ostal s svojima starejšima bratoma Mitrom in Tomom. K meni je prišel brat Tomo, me dregnil in rekel, naj grem za Dušanom, da ne bo sam. Jaz sem čisto brez premisleka, da bi rešil svojo glavo, odšel k bratu Dušanu in ostal z njim. Takoj, ko so zaključili ločevanje, so nas z brzostrelkami oboroženi skojevci Pete proletarske brigade razporedili po enotah. Usoda tistih, ki jih je obkrožala bodeča žica stare tovarne Titan, in vseh drugih po vsej Sloveniji, ki so bili opogumljeni z abolicijo vrhovnega komandanta Josipa Broza Tita, po kateri so uboji prepovedani in je bila objavljena samo dva dni prej, so po osebnem ukazu istega komandanta preimenovali v likvidacijo.

Od 9. do konca maja 1945 je Slovenija po ukazu Josipa Broza Tita postala množično grobišče več sto tisoč umorjenih. Miniti je moralo petdeset let, da se je tančica težkih zločinov komunistične partije lahko dvignila in razkrila resnica.

Moj pokojni brat Dušan, ki se je skoraj pred tremi leti preselil v večnost, daleč pred začetkom razkrivanja težkih zločinov po Sloveniji, je poskušal kaj izvedeti o usodi svojih bratov in prijateljev, ki so izginili v maju. Še leta 1981 je kot turist s svojo soprogo Vidosavo naskrivaj obiskoval mesta okoli Kamnika in proti Celju, da bi karkoli odkril, čeprav je bilo v tistih časih zelo tvegano celo omenjati te dogodke. Združenje Otkričemo istinu, katerega prvi in glavni organizator je bil, nosi njegovo ime, ker je to tudi zaslužil.

Hvala za pozornost.

G. VLADO NIKLANOVIĆ

Pomen i osveštanje spomen kapele

Poštovane i uvažene dame i gospodo, tužni zbore, potomci rasutih kostiju blagorodne zemlje Slovenije!

Moje ime je Vlado Niklanović. Rođen sam 21. jula 1924. godine u malo selo Blizikuće, opština Budva, Crna gora. Moji roditelji, otac Đuro i majka Milica, su oboje rođeni 1899. godine i rano od svojih 21. godine stupili u bračnu zajednicu 1920. godine, i za nepune 6 godina dobili 4 sina: Mitra 1921, Toma 1923, mene 1924 i Dušana najmlađeg u martu 1926 godine.

Moj đed Krsto Niklanović je u to doba živio u Carigradu, današnji Istambul – Turska – i radio kao visoki činovnik Britiš Company Loyd, gdje se i penzionisao 1928. godine i vratio svojoj porodici u Blizikuće poslije 48 godina provedenih u Istambulu. I moj otac Đuro je provodio dosta vremena u Carigradu, što je i rezultiralo, da je olako sa 8 svojih zemljaka prihvatio u ono doba primamljivu ideju za pečalbu u daleku zemlju Kanadu. Mjeseca juna 1926. godine, kada je moj brat Dušan bio svega dva mjeseca beba u povelju, otac Đuro je sa grupom od 8 Paštrovića napustio svoj rodni kraj, da traži bolji i sretniji život u daleku Kanadu.

Ideja i plan moga tate sa kojom se otisnuo na daleki put, da svoju ženu i 4 sina prevede kod sebe u Vancouver, Britiš Columbia, se nije nažalost ispunila i ako je to bila njegova žarka želja. Moja majka je ostala, da podiže i njeguje četiri sina, najmlađeg u povelju od dva mjeseca i najstarijeg od 5 godina. Sreća je što se đed Krsto dvije godine poslije odlaska oca Đura vratio iz Istambula i bio u mogućnosti da materijalno pomogne porodici. Pored đedove pomoći mojoj majci je bila desna ruka i tetka koju smo mi kao djeca zvali druga majka.

Naša porodica je tradicionalno privržena imenu i porijeklu od koga potičemo. Od rane mladosti smo vaspitavani nacionalnim tradicijama, zbog čega smo u ono burno doba poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije 1941. godine ostali vjerni kralju i otadžbini.

Moja starija braća, Mitar sa 20 godina i Tomo sa 18 godina starosti, nijesu 1941. godine mobilisani za vojnu službu, vjerovatno što mobilizacije nije ni bilo usled brze kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, tako da smo se svi našli svojoj kući na okupu šestog aprila, kada je drugi svjetski rat započeo i naša domovina poslije 15 dana okupirana.

Ja sam danas, starac od 91-nu godinu života, vrlo dirnut što mi je palo u dužnost da vas sve pozdravim i od srca zahvalim prisustvom osvećenja ove spomen kapele nad kostima umorenih prije 70 godina.

Koliko mi moje fizičke i phisičke mogućnosti nalažu, obzirom na moje godine života, pokušat ću da kao učesnik ispričam događaje slovenačkog krvavog proljeća maja mjeseca 1945. godine.

Kao pripadnik četničkog pokreta, ili kako je to legitimno ime Kraljeve vojske u otadžbini, 8. novembra, na moju krsnu slavu Mitrov dan 1944. godine, sa moja tri brata: Mitrom, 23 godine, Tomom, 21-nu godinu i mlađim Dušanom 18 godina, odstupili smo sa jedinicama područja Grahova, Boke Kotorske, Budve i Svetog Stefana pravcem Bar–Ulcinj za Skadar, Albanija. U Skadru je trebalo da pristignu sve ostale jedinice iz Crne gore pod komandom majora Pavla Đurišića i da nastavimo put preko Albanije za Grčku u sastavu savezničke 8. armije.

Naše jedinice su stigle 12. novembra na područje Skadra i umjesto planiranog puta za Grčku stigla je naredba za povratak u Crnu goru – područje Podgorica. Promjena plana za Grčku je usijedila zbog najave, da će se djelovi 8. savezničke armije iskrcati na našu obalu područje Dubrovnik – Metković.

Prema savezničkoj najavi, da se sprema otvaranje fronta u Dalmaciji, komandant četničkih jedinica Crne gore vojvoda Pavle Đurišić je izdao naredenje za okupljanje svih jedinica na području Podgorice i Zete. Za vrijeme dok su pristizale jedinice na zbornu mjesto, stizale su i užasne vijesti o ubistvima onih koji su ostali svojim kućama.

Nakon odlaska četnika prema Skadru sa područja Grahova, partizani su 23. i 24. oktobra ubili 157 nedužnih ljudi koji su ostali svojim kućama. Grupa koja nije prihvatila povratak iz Skadra za Podgoricu odlučila je, da se vrati svojim domovima. Na putu između Bara i Petrovca u mjestu Buljarica presreli su ih partizani noću 24. novembra 1944. godine i likvidirali pod zidinama starog Bara.

Ovaj događaj o ubistvima nedužnih ljudi samo što su pripadali drugoj strani, digo je sa svojih domova i ognjišta mnoge intelektualce raznih profesija, starije ljude, žene i dosta nepunoljetne djece i skoro kompletno sveštenstvo mitropolije crnogorsko-primorske na čelu sa mitropolitom Joanikijem Lipovcem.

Osmog decembra 1944. godine jedinice četničkog pokreta Crne gore pod komandom vojvode Pavla Đurišića, članovima Nacionalnog savjeta, sveštenstvom mitropolije crnogorsko-primorske na čelu sa mitropolitom Joanikijem Lipovcem i dugom povorkom nenaoružanih krenuo je veliki Zbjeg ili kako je dobio ime Zli put pravac mjesta Rudo, Bosna.

U malo planinsko mjesto Rudo poslije 28 dana teškog i napornog puta, praćeni stalno kišom i sniježnim nanosima, stigli smo na večer Hristovog rođenja – božić. Poslije kratkog odmora i kada je konačno utvrđeno, da nema savezničkog iskrcavanja, nareden je pokret preko Bosne, pod vrlo

teškim uslovima bez svega što je potrebno i sa dotrajalom i odećom i obućom, pravcem Han Pijesak–Vlasenica–Kladanj i dalje prema širem području Majevca. Na ovom teškom putu i nenormalnim okolnostima mnoge jedinice je zahvatila epidemija tifusa. Zbog teškog stanja komanda je naredila kratki predah na teritoriji Majevca radi odmora i velikog broja i ranjenih i bolesnih.

Ovaj predah od 5–6 dana kako je ko pristizao, bio je koban i porazan i kao predznak teške katastrofe koja je bila na pomolu i bliža svakog sledećeg dana, zbog nedostatka svega što je potrebno, a najviše lekova i municije.

Noću između 6.–7. marta 1945. godine dramu 700 teških ranjenika i polumrtvih tifusara je po kratkom postupku riješila partizanska 6. Lička brigada i život teče dalje. I pored nadljudskim okolnostima Zbjeg se krećao dalje prema planini Motajici i Lijeveča polju.

Neobjašnjeno je ostalo, kako je, prelaskom rijeke Vrbasa u trouglu između dvije rijeke Vrbasa i Save u Lijeveča polju, došlo do zastoja i sve naše jedinice su ostale opkoljene.

Drama je riješena što su svi ranjeni i bolesni ubijeni od navedenih jedinica.

Prvi puk kome sam ja pripadao, jedino još kao regularna vojna jedinica, 6. maja 1945. godine – Đurđev dan – je uspio da se izvuče iz obruča ustaša i preko Žumberške gore da stigne na teritoriju Slovenije – Krško. Na teritoriji Slovenije, čak i prije 6. maja su sa svih strana pristizale kolone raznih vojski i civila, opšti nered i kaos na sve strane.

Devetog maja na dan kapitulacije Njemačke naša jedinica još uvijek na okupu bez većeg rasula našla se na željezničkom raskršću zvanom Zidani Most. Tu su se našle nebrojne grupe i kolone onih koji su bježali ispred partizanskih jedinica i tražili zaštitu i spas prema zapadu u susret zapadnih saveznika. Zidani Most je samo početak kada su nastale likvidacije po teritoriji Slovenije.

Naša jedinica, koja i nije više izgledala kao vojna, u ranim jutarnjim časovima 10. maja, najpravičnije rečeno „okačila“ se na teretnu kompoziciju, koja se kretala prema Celju. Sa željezničke stanice iz Celja naša grupacija se uputila zapadno prema Ljubljani u namjeri, da se sretnemo sa Englezima. Duž puta prema Ljubljani ponegdje su bile istaknute zastave i britanske i američke pa smo očekivali brzi susret sa njima.

Naša grupa je zaustavljena od strane slovenačkih partizana ispred mjesta Kamnik i tu smo predali oružje jer nijesmo smjeli sa oružjem kroz grad.

Umorni, gladni, odrpani i polu bosi sa dotrajalom obućom kretali smo se ulicama Kamnika i na dva do tri kilometra po izlasku iz grada zaustavili se na ravnim poljanama okruženim hrastovom šumom radi odmora. Nije više bilo ni položaja, ni linije fronta. Slobodni i ako daleko od svojih

domova, sretni zbog informacije koja je kružila po Sloveniji da je vrhovni komandant partizanskih jedinica maršal Tito izdao proglas – aboliciju – po kojoj se zabranjuje svako ubistvo i kazna za sve izuzev za zločince i da je slobodno vraćanje svojim kućama.

Sretni što smo preživjeli Golgotu, okupili smo se mi Paštrovići da bi zajedno odlučili kako i kuda da krenemo. Isto to su radili i svi ostali i tražili konačno rešenje ratne drame koja se za nas završavala na širokom području ispod planinskih masiva Triglava i Karavanki.

Drugog dana logorovanja, pored grada Kamnika, u kasnim popodnevnim satima, stigla je 3. partizanska divizija pod komandom generala Sava Burića i odmah napravila obruč opkoljavanja našeg logora. Nijesu gubili vrijeme, odmah su prozvali 70 ljudi. Prozvine su izdvojili sa strane a sve nas ostale pod jakom stražom sproveli u Kamnik u krugu stare fabrike Titan okruženim bodljikavom žicom. Kada je naša kolona na putu prema Kamniku bila udaljena 2 do 3 kilometara, čuli smo mitraljeske rafale iz pravca odakle smo pošli i odmah znali, da su 70 prozvanih po kratkom postupku bez suda i pravde likvidirani.

Krug stare fabrike u koga je naša grupa dovedena, vjerujem. da je dopunjen i drugim grupama, jer se tu našlo 3, a možda i više hiljada „neprijatelja“ kako su nas nazivali.

Sledećeg jutra došli su politički komesari da vrše popis, prezime, ime i godina rođenja. Odmah po završenim spiskovima izdali su naredbu da se svi do 20 godina starosti izdvoje sa strane, a svi preko 20 da ostanu. Pošto sam ja ušao u 21., ja sam ostao sa svoja dva starija brata Mitrom i Tomom. Priđe mi moj brat Tomo gurnu me i kaže idi sa Dušanom da nije sam. Ja sam čisto mahinalno, bez ikakve pomisli da sačuvam svoju glavu prišao bratu Dušanu i tu ostao sa njim. Odmah po završetku posla naoružani sa mašinkama odveli su nas skojevci pete proleterske brigade i rasporedili po jedinicama.

Sudbina onih koje je okruživala bodljikava žica kruga stare fabrike Titan i svih drugih širom Slovenije, ohrabreni abolicijom vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita, po kojoj se zabranjuju ubistva i koja je samo dva dana pre proklamovana, stavljeni su pod po ličnoj naredbi istog komandanta LIKVIDACIJA.

Slovenija je od devetog do kraja meseca maja 1945. godine po naredbi Josipa Broza Tita postala masovna grobnica više stotina hiljada umorenih. 50 godina je trebalo, da prođe da se veo tajne teškog zločina komunističke partije počne otkrivati.

Moj pokojni brat Dušan koji se skoro evo treća godina preselio u večnost daleko prije početka otkrivanja teškog zločina po Sloveniji pokušavao je, da nešto sazna o sudbini svoje braće i prijatelja koji su nestali maja meseca. Još 1981. godine je kao turista sa svojom suprugom Vidosavom tajno

obilazio okolna mesta grada Kamnika i prema Celju, da bi ma što otkrio i ako je to u to doba bilo vrlo rizično čak i pominjat događaje.

Udruženje čiji je prvi i glavni organizator Otkrićemo istinu nosi njegovo ime jer je to i zaslužio.
Hvala na pažnji.

G. KRSTO NIKLANOVIĆ, ZDRUŽENJE OTKRIČEMO ISTINU – DUŠAN NIKLANOVIĆ

Dame in gospodje, cerkveni dostojanstveniki, potomci umrlih, dragi gostje!

To skromno besedo zahvale bom začel z izrekom mojega spoštovanega sonarodnjaka, Paštovića in Budvanca, slavnega pripovednika Stefana Mitrova Ljubiše, ki se glasi: »*Bog je nad vsemi.*« Ta pogumni pisec je imel v mislih vse močne in šibke, okupatorje in zasužnjene, mogočne in ponižne, krvnike in žrtve in resnico, ki vedno pride, čeprav z veliko zakasnitvijo. Ta misel se mi v tem trenutku zdi najbolj prikladna, ker smo se vodeni z narodnimi in božjimi premisleki danes zbrali tukaj, da se civilizacijsko oddolžimo našim očetom, stricem, dedom in drugim sorodnikom, ki so bili takoj po koncu druge svetovne vojne nasilno umorjeni samo zato, ker so drugi odločili, da so krivi, ne da bi v trenutku pomislili, da bi to krivdo, pa čeprav s hitrim sojenjem, tudi dokazali.

O Golgoti žrtev iz vseh krajev tedanje Jugoslavije, med katerimi so bili tudi udeleženci Velikega bega (Veliki zbijeg), ki se je iz Črne gore v teh pomladnih dnevih 1945. premikal proti zahodu, je bilo veliko govora zadnja leta, odkar je naše združenje »Otkričemo istinu« skupaj z vrlimi prijatelji iz Slovenije, dežele, ki najbolj ohranja pridobitve svetovne civilizacije, začelo iskati zakopano resnico. V spominih preživelih, ki so o tem času zla mogli spregovoriti šele na začetku tega stoletja in so prikazani v objektivni, zajetni in visoko ocenjeni knjigi »Pucaj, rat je završen«, v študijah, spominih, feljtonih, reportažah in drugih prispevkih v strokovnih časopisih in revijah, na radiu in televiziji, je bilo veliko povedanega. Pa tudi danes tukaj v podnožju Kamniških Alp pred enim od množičnih grobišč, ki jih je bila Slovenija polna, ne po svoji krivdi, neposredno po zaključku najbolj krvave vojne v zgodovini človeštva. Zaradi tega jaz ne bom ponavljal rečenega in znanega. Moja vloga je povsem drugačna – najkrajše rečeno: želim izraziti hvaležnost vsem tistim, ki jih bom omenjal, pa tudi tistim, katerih imena bom povsem nenamerno izpustil, ker je seznam dobrih ljudi, ki so pomagali pri našem delu, resnično velik.

Spoštovane gospe in gospodje! Tu smo danes na mestu tragedije, ki so jo povzročili vojna in revolucija, časi zla in zle ideologije, za kar prosimo Boga, da se ne bi nikoli ponovilo kjerkoli na svetu. In tukaj smo, kot smo sramežljivo obljubljali 16. 7. 2005, ko se je po šestih desetletjih molka zgodil prvi pogreb – »parastos žrtvam« – tukaj in drugje v slovenskih gozdovih, da se bomo čez deset let spet našli tukaj pred marmorjem, kakršnega živi postavljajo mrtvim. Tokrat prirejamo pogreb žrtvam tega nerazumnega časa pred skromno spominsko kapelo, ki jo je zgradilo naše združenje, ki nosi ime mojega pokojnega očeta Dušana, ki je bil z bratom Vladom kakor tudi z dr. Čedom Vukmanovićem eden od glavnih iniciatorjev. Globoko je verjel, da bo ob sodelovanju s slovenskimi prijatelji, tistimi iz vlade in tistimi iz nevladnega sektorja, uspel brez pompa, velikih

besed, ki jih ni maral, brez kakršnegakoli revanšizma in želje, da se nad grobovi dela revizija zgodovine, dostojno obeležiti grobišča. Da se končno, po sedemdesetih letih, pred tem obeležjem prižgejo sveče tistim, ki počivajo v tej in drugih jamah Slovenije. Njegovo zadnjo željo smo izpolnili mi, njegovi najbližji, s srčno pomočjo ostalih potomcev žrtev iz črnogorsko-primorske metropolije, ki je že od začetka te, recimo ji akcije, bila z nami in nam velikodušno pomagala, da se na pravi način oddolžimo žrtvam, in seveda spoštovanih in dragih ljudi iz Slovenije, brez katerih se to ne bi moglo narediti.

Mi v Črni gori, in tako je bilo tudi drugje, smo morali mrtve pokopavati v knjige, kar se je dogajalo redkokje na svetu, ker je desetletja na žalost veljalo nenapisano pravilo oblasti, ki ga civilizacija nikoli ne bo razumela, da za njihove grobove ne smemo vedeti. Niti jih omenjati. Oni torej, kakor da niso niti obstajali. Na srečo so prišli boljši časi in danes smo srečni, da lahko potomcem tistih, ki so svojo poslednjo zoro zagledali v teh sicer čudovitih krajih, lahko rečemo, tukaj prižgite svečo za duše vaših najdražjih in mirno povejte vsem, da smo med sabo pomirjeni, tukaj in drugje, kjer se lahko svobodno zberemo in si ponudimo roke. Da nikoli več ne bi brat dvignil roke na brata. In kaj popotniku, ki bo slučajno šel mimo, lahko rečemo, kot to, kar piše na naši kapelici – to je v spomin mrtvim in opomin živim. Verjamemo, da tako tudi bo.

Naše združenje s tem ne končuje svojega človeškega poslanstva. Ostaja nam, da po tem dnevu, ki je za nas zgodovinski, pa tudi za vse, ki spoštujejo pravico do resnice, do groba, torej za civilizacijo, od katere smo pobegnili, a se vanjo na srečo vračamo in zato še vedno delamo na tej nalogi. Radi bi zbrali čim več imen tistih, ki so bili ubiti na poti zla, saj še vedno niso znana, zato bi jih radi objavili v kakšni novi publikaciji in napisali kakšno stran več o umrlih udeležencih Velikega bega (Velikog zbijega) v vrtincih Bosne in Hrvaške na koncu leta 1944 in v prvih mesecih leta 1945. Da bi to naredili tako, kakor smo že doslej, po božjih in ljudskih zakonih, brez sovraštva in kakršnekoli želje po maščevanju. Prosimo tiste, ki nam lahko pomagajo, pa še naprej molčijo, v katerih rokah so ključni arhivov, vojaških in policijskih, kjer so dokumenti, ki so del te žalostne zgodbe, ki jo je začelo naše društvo z neizmerljivo pomočjo predvsem dr. Mitje Ferenca, ki je bil na čelu vladne komisije Republike Slovenije za odkrivanje grobišč. Dr. Ferenc je do zdaj našel veliko dokumentov, ki so odprli novo stran naše ne tako daljne preteklosti, in to na pravi način kot izvrsten zgodovinar, in jo znanstveno ovrednotil.

Spoštovani gospod predsednik Republike Slovenije, visoki dostojanstveniki, gospod metropolit Amfilohije, cenjeni gospod metropolit Zore in ostali dostojanstveniki pravoslavne, katoliške in evangeličanske cerkve, družine umrlih tukaj in na drugih mestih, dragi gostje, dovolite, da se zahvalim predvsem vsem ljudem in slovenskim inštitucijam, brez katerih danes ne bi bilo kapelice, pred katero stojimo. Velika narodna zahvala vladni komisiji za odkrivanje prikritih grobišč, posebno

dr. Jožetu Dežmanu in dr. Mitji Ferencu, ki sta z nami že od vsega začetka, in prav tako Ivanu Pristovniku, našemu »ambasadorju« v Sloveniji, predstavniku Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, predstavnikom občine Kamnik, posebno županu Marjanu Šarcu in mag. Ivanu Kendi, ki sta se zelo trudila, da ta projekt speljemo do konca, članom Meščanske korporacije, ki nam je dala v uporabo zemljišče, na katerem je zgrajena kapelica, odgovorni inštituciji iz Kamnika, ki je dala soglasje, ki je sprožilo denacionalizacijski postopek za omenjeno zemljišče, predstavnikom Demosa na Kamniškem na čelu z mag. Igorjem Podbrežnikom, arhitektu Andreju Mlakarju za oblikovanje kapelice in parka, družbi Žurbi team iz Kamnika z direktorjem Romanom Žurbijem na čelu, varnostni službi iz Kamnika za veliko pomoč na terenu, predstavnikom občinske redarske službe in policijske postaje Kamnik, gospodu Matevžu Skamnu za fotografije in vsem drugim, ki so nam pomagali, da smo ta projekt realizirali, tudi donatorjem iz Cestnega podjetja Kranj in Arboretuma Volčji Potok.

Hvala tudi vsem drugim. Naj bo, kakor pravijo v naših krajih, naj se vam z dobrim vrne in da se vidimo zdravi.

G. KRSTO NIKLANOVIĆ, UDRUŽENJE OTKRIĆEMO ISTINU – DUŠAN NIKLANOVIĆ

**Dame i gospodo, uvaženi predsjedniče Republike Slovenije, crkveni
velikodostojnici, potomci stradalnika, dragi gosti!**

Počecu ovu skromnu riječ zahvalnosti, jednom maksimumom moga uvaženog zemljaka, Paštrovića i Budvanina, slavnog pripovjedača Stefana Mitrova Ljubiše, koja glasi – Bog je vrh svijeta. Mislio je vrli pisac na moćne i slabije, okupatore i porobljene, osione i smjerne, dželate i žrtve ... i istinu, koja uvijek stiže, makar i s velikim zakašnjenjem. Čini mi se ta misao najprikladnijom u ovom trenutku, jer smo se vodjeni ljudskim i Božijim promislama našli danas ovdje da odužimo jedan civilizacijski dug prema našim očevima, stričevima, djedovima, ujacima i drugim srođnicima, koji su nasilno umoreni odmah po završetku drugog svjetskog rata, samo zato što su drugi odlučili da su oni krivi, ne pokušavajući ni trenutka da tu krivnju, makar i prijekim sudjenjem i dokažu.

O Golgoti stradalnika iz svih krajeva ondašnje Jugoslavije, među kojima su bili i učesnici Velikog zbjega, koji se iz Crne gore kretao tih proljećnih dana 1945. ka Zapadu, bilo je dosta riječi posljednjih godina, od kako je naše Udruženje „Otkrićemo istinu“ zajedno sa vrlim prijateljima iz Slovenije, zemlje koja u najboljem maniru baštini tekovine svjetske civilizacije, počelo da traga za „zakopanom istinom“. U sjećanjima preživjelih koji su o tom vremenu zla mogli da progovore, na našim prostorima, tek početkom ovoga vijeka, iskazanim u objektivnoj, obimnoj i visoko ocijenjenoj knjizi „Pucaj, rat je završen“, studijama, osvrtima, feljtonima, reportažama i drugim priložima u stručnim časopisima i novinama, na radiju i televiziji, bilo je dosta riječi. Pa i danas, ovdje u podnožju Kamniških Alpa, ispred jedne od masovnih grobnica, kakvih je, nažalost, bila puna Slovenija i to ne svojom krivicom, neposredno po okončanju najkrvavijeg rata u istoriji čovječanstva. Stoga, ja i neću ponavljati rečeno i znano. Moja uloga je posve druga i najkraće rečeno se zove – izražavanje zahvalnosti. Svima koje ću pomenuti u ovom obraćanju, ali i onima čija imena budem sasvim nenamjerno ispustio jer je lista dobrih ljudi koji su pomagali u našem poslu, zaista povelika.

Poštovana gospodo! Evo nas, dakle, danas na mjestu tragike, koju su proizveli rat i revolucija, zlo vrijeme i zle ideologije, koje se dabogda nikada ne ponovilo, bilo gdje u svijetu. Eto nas, kako smo i stidljivo obećali 16. juna 2005 kada je nakon šest decenija ćutanja održan prvi parastos stradalima ovdje i drugdje u slovenačkim šumama. Da ćemo se za deset godina opet naći ovdje pred mramorom kakve živi podižu mrtvima. Ovoga puta, dakle, parastos žrtvama tog nerazumnog vremena, održavamo pred skromnom spomen kapelom, koju je podiglo naše Udruženje, koje nosi ime mog pokojnog oca Dušana, koji je sa bratom Vladom, kao i dr. Čedom Vukmanovićem, bio

jedan od glavnih inicijatora te ideje. Vjerovao je duboko da će u saradnji sa slovenačkim prijateljima, onima iz vlasti i nevladinog sektora, uspjeti da se bez pompe, velikih riječi koje nije volio, bilo kakvog revanšizma i želje da se nad grobovima pravi revizija istorije, dostojno obilježe grobnice. Da se konačno, poslije 70 ljeta zapale svijeće ovdje pred ovim obilježjem, onima koji počinjavaju o ovoj i drugim jamama Slovenije. Njegov amanet smo ispunili, mi njegovi najbliži uz svesrdnu pomoć ostalih potomaka stradalih, mitropolije crnogorsko-primorske koja je od početka ove da je nazovemo akcije, bila sa nama i zdušno pomagala da se na pravi način odužimo stradalima, i naravno poštovanih i dragih ljudi iz Slovenije, bez kojih se sve ovo ne bi moglo učiniti.

Mi smo u Crnoj gori, a tako je bilo i drugdje, mrtve morali sahranjivati u knjige, što se rijetko gdje u svijetu događalo, jer je decenijama, nažalost, važno nepisano pravilo vlasti koje civilizacija nikada neće razumjeti, da se njihovi grobovi ne smiju znati. Niti pominjati. Oni, dakle kao da nisu ni postojali. Došla su srećom bolja vremena i danas smo sretni što potomcima onih koji su svoju poslednju zoru ugledali u ovim inače divnim krajevima, možemo reći, e ovdje zapalite svijeću za dušu vaših najdražih i slobodno kažite svima da je naša ruka pomirenja, ovdje i drugdje gdje se možemo slobodno okupiti, pružena. Kako nikada više brat ne bi nasrtao na brata. I što putniku, namjerniku koji će ovuda prolaziti u vremena buduća, možemo reći, kako to i piše na našoj kapeli – ovo je za spomen mrtvima i opomenu živima. Vjerujemo, da će tako i biti.

Naše udruženje ovim ne završava svoju ljudsku misiju. Ostaje nam da poslije ovog dana, koji je istorijski za nas, ali i za sve koji poštuju pravo na istinu, na grob, dakle za civilizaciju od koje smo bili pobjegli pa joj se, srećom, vraćamo, još radimo na ovom poslu. Da prikupimo imena što je moguće više onih koji su stradali na „putu zla“, a koja još uvijek nisu poznata, da ih objelodanimo u nekoj novoj publikaciji, da ispišemo koju stranicu više o stradanju učesnika Velikog zbjega u vrljetima Bosne i Hrvatske, samim krajem 1944. i tokom prvih mjeseci 1945. Da to činimo, kako smo i do sada radili, po Božijim i ljudskim zakonima, bez mržnje i bilko kakve želje za osvetom. Uz veliku molbu onima koji mogu da nam pomognu, a i dalje čute, u čijim su rukama ključevi arhiva, vojnih i policijskih, gdje ima dokumenata koja su dio ove tužne priče, koje je započelo naše Udruženje uz nemjerljivu pomoć prvenstveno dr. Mitje Ferencu, koji je bio na čelu Vladine komisije Slovenije za otkrivanje grobnica, koji je i do sada „iskopao“ brojna dokumenta koja su otvorila novu stranicu naše ne tako daleke prošlosti i to na pravi način, kao vrstan istoričar, naučno valorizovao.

Poštovani gospodine predsjedniče Republike Slovenije, vaše visokopreosveštenstvo, gospodine mitropolite Amfilohije, uvažena gospodo biskup i ostalo sveštenstvo Pravoslavne, Katoličke crkve i Evangelističke crkve, rodbino stradalih ovdje i na drugim mjestima, dragi gosti, dozvolite da se zahvalima, prije svih ljudima i institucijama slovenačkim, bez kojih danas ne bi bilo kapele pred

kojom se nalazimo. Dakle, veliko ljudsko hvala Vladinoj komisiji za otkrivanje prikritih grobišta, posebno dr. Jožetu Dežmanu i dr. Mitji Ferencu, koji su s nama od samog početka, kao i Ivanu Pristovniku našem „ambasadoru“ u Sloveniji, predstavniku Ministarstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, predstavnicima opštine Kamnik, posebno županu Marjanu Šarcu i magistru Ivanu Kendi, koji su se veoma trudili da ovaj projekat dovedemo do kraja, predstavniku asocijacije koja gazduje seoskim zemljištem u Republici Sloveniji, koji su dali na upotrebu plac na kojemu je kapela podignuta, nadležnoj instituciji iz Kamnika koja je dala saglasnost koja je sprovela denacionalizacijski postupak za pomenuto zemljište, predstavnicima Demosa na Kamniškem, na čelu sa m. sc. Igorom Podbrežnikom, arhitekti Andreju Mlaku za pomoć u organizovanju ovog događaja, Družbi ŽURBI TEAM iz Kamnika na čelu sa direktorom Romanom Žurbijem, Službi osiguranja iz Kamnika za veliku pomoć na terenu, predstavnicima Opštinske redarske službe i Policijske stanice Kamnik, gospodinu Matevžu Skamnu za fotografije i svima drugima koji su nam pomagali da se ovaj projekat realizuje, donatorima cestne tvrtke Kranj i Arboretuma Volčji Potok. Hvala i svima drugima, i kako kaže narod u našem kraju, dobrim vam se vraćalo i da se gledamo u zdravlju.